

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/112/207-211>

Reyhana Səfərova

Bakı, Azərbaycan

<https://orcid.org/0009-0006-5168-5216>

safarovareyhane@gmail.com

Sultan I Səlimin Səfəvi siyasəti: Osmanlı imperiyasının şərq strategiyası

Xülasə

XVI əsrin əvvəllərində Osmanlı və Səfəvi dövlətləri arasındakı siyasi və dini mübarizə daha da gərginləşmiş, bu da hər iki dövlətin daxili və xarici siyasətinə ciddi təsir göstərmişdir. Səfəvilərin şiəliyi rəsmi məzhəb kimi qəbul edərək, Anadoluda mürid toplaması Osmanlı dövlətinin vahid dini və siyasi ideologiyasına təhlükə yaratmışdır. Sultan I Səlim hakimiyyətə gəldikdən sonra Səfəvilərin Anadoludakı təsirini azaltmaq və Osmanlı dövlətinin sünni İslam məzhəbini qorumaq üçün sərt tədbirlər görmüşdür. Sultan I Səlimin bu siyasətinin ən əhəmiyyətli nəticələrindən biri 1514-cü ildə baş verən Çaldıran döyüşü olmuşdur. Osmanlı ordusu top və atəşli silahlardan istifadə etməklə Səfəvi qüvvələrini məğlub etmiş, nəticədə Osmanlı dövlətinin şərq sərhədləri möhkəmlənmişdir. Osmanlı ordusu Təbrizi qısa müddətlik nəzarəti altına alsa da, strateji səbəblərdən geri çəkilməli olmuşdular. Amma Osmanlı dövlətinin bu qələbəsi Səfəvilərin Anadoludakı təsirini əhəmiyyətli dərəcədə zəiflətməmişdir. Məqalədə I Səlimin Səfəvilərə qarşı apardığı mübarizənin həm hərbi, həm də ideoloji tərəfləri qeyd edilmişdir. Sultan I Səlimin yürütdüyü sərt siyasət Osmanlı-Səfəvi münacişəsinin dərinləşərək XVII əsrə qədər davam etməsinə səbəb olmuşdur.

Açar sözlər: *Osmanlı dövləti, Səfəvilər dövləti, Şah I İsmayıl, Sultan I Səlim, Çaldıran döyüşü*

Reyhana Safarova

Baku, Azerbaijan

<https://orcid.org/0009-0006-5168-5216>

safarovareyhane@gmail.com

The Safavid Policy of Sultan Selim I: The Eastern Strategy of the Ottoman Empire

Abstract

At the beginning of the 16th century, the political and religious struggle between the Ottoman and Safavid states intensified, which seriously affected the domestic and foreign policies of both states. The Safavids' adoption of Shiism as an official sect and the gathering of followers in Anatolia posed a threat to the unified religious and political ideology of the Ottoman state. After Sultan Selim I came to power, he took strict measures to reduce the influence of the Safavids in Anatolia and to protect the Sunni Islamic sect of the Ottoman state. One of the most important results of this policy of Sultan Selim I was the Battle of Çaldıran in 1514. The Ottoman army defeated the Safavid forces using artillery and firearms, and as a result, the eastern borders of the Ottoman state were strengthened. Although the Ottoman army briefly took control of Tabriz, they had to retreat for strategic reasons. However, this victory of the Ottoman state significantly weakened the influence of the Safavids in Anatolia. The article highlights both the military and ideological aspects of Selim I's struggle against the Safavids. The harsh policy pursued by Sultan Selim I led to the deepening of the Ottoman-Safavid conflict, which continued until the 17th century.

Keywords: *Ottoman state, Safavid state, Shah Ismail I, Sultan Selim I, Battle of Chaldiran*

Giriş

Osmanlı-Səfəvi münasibətləri XVI əsrin əvvəllərində Yaxın Şərqdə siyasi hadisələrin gedişatına ciddi təsir göstərən əhəmiyyətli amillərdən biri olmuşdur. Şah I İsmayıl Səfəvi dövlətini 1501-ci ildə

yaratdıqdan sonra şiəliyi rəsmi məzhəb elan etmiş və geniş ərazilərdə nüfuz qazanmağa başlamışdır. Bu nüfuz, həm dini, həm də siyasi yöndən Osmanlı dövləti üçün təhlükə yaratmışdı. Çünki, Səfəvilər Anadoludakı Qızılbaşlar vasitəsilə Osmanlı torpaqlarında mövqelərini gücləndirirdilər.

Sultan I Səlimin taxta çıxması ilə Osmanlı-Səfəvi münasibətləri daha da gərginləşmişdir. Sultanın əsas məqsədi Səfəvilərin Anadoluda yaydığı təsiri zəiflətmək və dövlətin şərq sərhədlərini möhkəmləndirmək olmuşdur. Bundan əlavə, o, sünni İslamın qoruyucusu kimi çıxış edərək Səfəvilərin dini nüfuzunu sarsıtmağa çalışmışdır. Bu məqsədlə, Sultan I Səlim əvvəlcə daxildə Qızılbaşlara qarşı sərt tədbirlər görmüş, sonra isə Səfəvilər dövləti ilə açıq müharibəyə girmişdir. Səfəvi və Osmanlı dövləti arasında 1514-cü ildə baş verən Çaldıran döyüşü bu siyasətin ən mühüm nəticələrindən biri olmuşdur. Bu döyüş Osmanlılar üçün böyük qələbə ilə nəticələnsə də, Səfəvilərlə uzunmüddətli münaqişənin başlanğıcı kimi tarixə düşmüşdür.

Tədqiqat

Osmanlı Sultanı II Bəyazid (1481–1512) və Səfəvi hökmdarı Şah I İsmayıl (1501–1524) arasındakı münasibətlər Osmanlı-Səfəvi mübarizəsinin ilkin mərhələsini təşkil edir. Bu dövr Osmanlı və Səfəvi dövlətləri arasındakı münasibətlərdə diplomatik gərginliyin artdığı, lakin hələ açıq müharibəyə çevrilmədiyi bir mərhələ olaraq tarixə keçmişdir. Sultan II Bəyazidin hakimiyyəti dövründə Osmanlı dövləti başlıca olaraq daxili sabitliyi qorumağa və Avropadakı Macarıstan, Venesiya və Məmlük dövlətləri ilə olan münasibətlərə diqqət yetirirdi. Digər tərəfdən, Şah I İsmayıl Səfəvi dövlətinin əsasını qoyaraq şiə məzhəbini rəsmi ideologiya kimi qəbul etmiş və Osmanlı torpaqlarında, əsasən də Anadoluda nüfuzunu artıraraq tərəfdarlar toplamağa başlamışdı. Bu isə Osmanlı hakimiyyəti üçün ciddi təhlükə kimi dəyərləndirilmişdir. Şah I İsmayılın Anadoluda tərəfdar toplayaraq Osmanlı dövlətinə qarşı siyasi və dini təsirini artırması Sultan II Bəyazidin hakimiyyəti üçün ciddi problem idi. Osmanlı dövlətinin əsas dayağı olan sünni məzhəbinə qarşı Səfəvilərin şiə təbliğatı dövlətin daxilində parçalanma təhlükəsinə səbəb olmuşdu. Buna baxmayaraq, Sultan II Bəyazid Şah I İsmayıl ilə açıq müharibəyə girməkdən qaçınmış, daha çox diplomatik tədbirlərə üstünlük vermişdir.

Sultan II Bəyazidin hakimiyyətinin son dövründə Anadoluda rüşvət və zülm artmış, vergilərin toplanmasında çoxlu qanunsuzluqlar yaranmışdı. Bu səbəbdən də köçəri türkmən dəstələri və yoxsul kəndlilər bir araya toplanıb, 1511-ci ildə Şah I İsmayılın dəstəyi ilə Şahqulunun başçılığı altında üsyana başlamışdılar. Bu üsyan Osmanlı dövləti tərəfindən qəti şəkildə yatırılmış, uğursuzluğa düşərək olan türkmənlər isə Osmanlı tərəfindən cəzalandırılmamaq üçün Şah I İsmayıl sığınmışdılar (Artan, 2019, s. 285, 312).

Eyni zamanda Şah I İsmayılın Osmanlı dövlətindəki hakimiyyət uğrunda mübarizəyə və dövlətin daxili işlərinə qarışması da, iki dövlət arasındakı münaqişənin əsasını hazırlamışdı. Atasının Səfəvilər dövləti ilə bağlı siyasətindən narazı olan Trabzon hakimi Şahzadə Səlim Osmanlı dövləti tərkibində Qızılbaşlığa zidd olan qüvvələrin köməyiylə 1512-ci il tarixində atasını taxtdan sala bilmişdi (Səfərli, Yusifli 2005, s. 8). O, Səfəvilərin Anadoludakı təsirinin yayılmasının qarşısını almaq üçün ciddi tədbirlərin görülməsinin lazım olduğunu başa düşmüşdü. O, Osmanlı dövlətində ilk hökmdar idi ki, Şərq məsələsini Osmanlı dövlətinin əsas problemi kimi görürdü. Bu səbəblə də, o, digər Osmanlı Sultanlarından fərqli olaraq Qərb əvəzinə Şərqə doğru yürüşə üstünlük vermişdir. Özünü Abbasilərdən sonra bütün müsəlmanların xəlifəsi olaraq görən Osmanlı Sultanı, bu düşüncəsini həyata keçirmək üçün Səfəvilər dövlətinə qarşı hücumla keçmək qərarına gəlmişdi. Bu məqsədlə də, Sultan I Səlim taxta çıxan kimi I Şah İsmayıl ilə təhdidkar bir məktub göndərmişdi.

Onun Səfəvilərə müharibə elan etməsinin ən ciddi səbəblərindən biri də din məsələsi idi. O, hakimiyyətə gəldikdən sonra Osmanlı dövlətindəki “dinsiz, kafir” adlandırdığı qırx mindən çox şiə Qızılbaş silyahıya aldıraraq, işgəncə ilə qətlə yetirmişdi (İnalçık, 2014, s. 186).

O, Səfəvilərə qarşı hərbi əməliyyatlarını qanuniləşdirmək üçün Ədirnədə şura toplamış və Qızılbaşların onların qətlinə dair fitvalar almışdı. Fitvalarda Şah I İsmayıl və onun tərəfdarlarına qarşı aparılan müharibələr Osmanlı dövləti üçün cihad kimi hesab edilmişdi (Səfərli, Yusifli, 2005, s. 9).

Türkiyə tarixçilərinə görə, Səfəvi-Osmanlı münasibətlərini gərginləşdirən digər bir səbəb, Sultan I Səlimin qardaşı oğlu Şahzadə Muradın Şah I İsmayıl sığınması idi. Sultan I Səlim Şahzadə Muradı və Diyarbəkiri tələb etdiyi bir məktubu elçi vasitəsilə Səfəvilər sarayına göndərmişdi. Səfəvi şahı isə göndərdiyi cavab məktubunda, Şahzadə Muradın qonaq olduğunu və buna görə də qonağını təslim

etməyəcəyini bildirmişdi. Səfəvi şahı məktubunda, Diyarbəkiri fəth yolu ilə aldığını və buranın yalnız hərbi yolu ilə geri alınma biləcəyini vurğulamışdı. Sultan I Səlimin Diyarbəkrə bağlı olan iddiaları Səfəvilərə qarşı hərbi yürüşə başlamaq üçün bir bəhanə rolunu oynamışdır. O, yeniçərilər qarşısında çıxış edərək Şah I İsmayılın şeyxlikdən şahlığa keçdiyini və hakimiyyətinin qeyri-qanuni olduğunu bildirmişdi.

Sultan I Səlim, Səfəvilər dövlətinə qarşı yürüşə başlamamışdan əvvəl Qərbdəki həbi əməliyyatları dayandırmış və Şeybani Ubeydulla xana Səfəvilər dövlətinə qarşı müttəfiqlik təklifi etdiyi bir məktub göndərmişdi. Onun digər bir tədbiri isə Anadoludan ticari malın yanında savaş alətləri, gümüş və dəmir kimi məmulatların Səfəvi dövlətinə daşınmasının qarşısını almaq idi. O, sərhədlərdəki keçid məntəqələrində nəzarəti gücləndirməklə, Anadoludan Şah I İsmayıl gedən maddi yardımlara qismən mane olmuşdu (Dədəyev, 2009, s. 131).

Səfəvilər dövlətinin yaranması ilə XVI əsrin əvvəllərində Avropa dövlətləri və Səfəvilər dövlətinin iştirakı ilə Osmanlı dövlətinə qarşı ittifaqların əsası qoyulmuşdu. Səfəvilər dövləti həm Osmanlı təhlükəsi, həm də ticarət maraqlar üçün Venesiya Respublikası ilə sona qədər davam edən diplomatik, mədəni, ticarət əlaqələr yaratmışdır (Guliyev, s. 3).

Şah I İsmayıl Çaldıran döyüşü ərəfəsində odlu silah əldə etmək üçün Portuqaliya ilə də yaxınlaşmışdı. Onun məqsədi İran körfəzi vasitəsilə Portuqaliyadan odlu silah və mütəxəssislər gətirmək idi. Bu məqsəd üçün o, Portuqaliyanın İran körfəzində möhkəmlənməsinə mane olmamışdı. Amma Portuqaliya Osmanlı-Səfəvi müharibəsində hər iki türk dövlətini zəiflətmək üçün Şah I İsmayılın ordusunu odlu silahla təmin etməmişdi.

Sultan I Səlim Ədirnə toplantısından sonra ordusunu hazır vəziyyətə gətirib, 1514-cü il 20 martda Səfəvi torpaqlarına yürüşə başladı və bunu bir məktubla Şah I İsmayıl bildirdi. Şah I İsmayılın əmri ilə Osmanlı ordusunun keçəcəyi yerlərdəki əkinlər, otlaqlar və yaşayış məskənləri məhv edilmişdi. Sultan I Səlim Ərzincanda Səfəvi şahına ikinci məktub göndərərək, onu döyüşə dəvət etdi. O, bu təhqiramiz məktubla Şah I İsmayıl döyüş meydanına gətirmək istəyirdi bilirdi ki, belə böyük ordunu uzaq diyarda aylarla saxlamaq çətin məsələdir. Qarşıdan qış gəlirdi və Şah I İsmayıl əkinləri, otlaqları və yaşayış məskənlərini yandırdığı üçün bir müddət sonra ordunu təmin etmək üçün ərzaq tapılmayacaqdı. Osmanlı ordusunda narazılıqlar başlamışdı, bəzi yeniçərilər Eleşgird düzündə Sultanın çadırına güllə atmağa qədər irəliləyənlər də, Sultan I Səlimin əsgərlər qarşısında sərt, qısa və təsirli çıxışı vəziyyəti yaxşılaşdırmışdı (Türkiyə Diyanət Vəqfi İslam Ensiklopediyası, s. 193-195).

1514-cü il avqustun 23-də ildə Çaldıran düzündə iki türk dövləti qarşı-qarşıya gəldi. Osmanlı dövləti Çaldıran döyüşündə qarşı tərəflə müqayisədə həm daha çox sayda olan qoşunla, həm də texniki təchizat baxımından üstün idi. Səfəvi ordusunun isə hər hansı bir odlu silahı olmasa da, Çaldıran döyüşündə uğur qazanması üçün çox ciddi imkanları mövcud idi. Döyüşdən bir gün əvvəl keçirilən müşavirədə Diyarbəkr hakimi Məhəmməd xan Ustacılı Osmanlı qoşunları üzərində uğurun əldə edilməsi üçün bir neçə təklif irəli sürmüşdü. Bu təkliflərə qoşunların geri çəkilməsi və əlavə qüvvə toplandıqdan sonra iki ay sonra döyüşün başlanması, Osmanlı qoşunları üzərinə qəfil hücumun təşkil edilməsi və Osmanlı qoşunları üzərinə gecə hücumlarının təşkil edilməsi daxil idi. Bu təkliflərin həyata keçirilməsi Osmanlı qoşunlarını son dərəcə ağır vəziyyətə sala bilərdi. Amma həm Şah I İsmayıl, həm də müşavirənin digər üzvləri bu təkliflərlə razılaşmadılar (Süleymanov, 2018, s. 6).

Döyüş zamanı Səfəvi ordusu Osmanlı qoşunlarına qarşı güclü müqavimət göstərməyə çalışsa da, Osmanlı ordusunun atəş gücü qarşısında yavaş-yavaş dağılmağa və böyük itkilər verməyə başlamışdı. Gün ərzində davam edən döyüşün sonunda Səfəvi ordusu dağılmış, Şah I İsmayıl məcburiyyət qarşısında qalaraq döyüş meydanını tərk etmişdi. Döyüşdə Məhəmməd xan Ustacılı, Qorçubaşı Sarı Pırə, Lala Hüseyn bəy, kimi məşhur Qızılbaş sərkərdələrinin çoxu qəhrəmancasına həlak olmuşdular.

Bu döyüşdə Osmanlı ordusu da Rumeli bəylərbəyi Həsən Paşa, Sofya sancağı bəyi Malqoçoğlu Əli bəy və Silistrə sancağı bəyi Malqoçoğlu Tur Əli bəy kimi bir çox tanınmış sərkərdəsini itirmişdi (Qızılbaşlar tarixi, 1993, s. 42, 8).

Dövrün Səfəvi mənbələrinə əsasən iki min nəfər Səfəvi ordusuna, üç min nəfər isə Osmanlı ordusuna mənsub olmaqla ümumilikdə beş min əsgər həlak olmuşdu. Şərəfxan Bidlisi “Şərəfnamə” əsərində yalnız Qızılbaşların beş min nəfər itki verdiyini qeyd edir, bu həqiqətə daha yaxındır.

Osmanlı tarixçilərindən bir çoxu isə Osmanlı ordusunun 30-40 min, Qızılbaşların isə bundan 2 dəfə artıq itki verdiyini qeyd edir (Mirişli, 2021, s. 7).

Sultan I Səlim döyüşdən sonra Təbrizə daxil olmuş və Səfəvi xəzinəsini ələ keçirmişdi. O, Təbriz şəhərinin bütün əhalisini "Həsən Padşah məscidi"nə toplayaraq, Qızılbaş xətibinə sünni xütbəsi oxumasını əmr etmişdi. Təbriz alındıqdan sonra müharibəni davam etdirmək getdikcə çətinləşməyə başladığı üçün və əhali güclü müqavimət göstərdiyi üçün Osmanlı ordusu geri çəkilməyə məcbur olmuşdu. Həmçinin, Sərabə çəkilmiş Şah I İsmayılın yeni ordu toplanması haqqında da xəbərlər Osmanlı ordusuna çatmışdı. Sultan I Səlim, Təbizdə doqquz gün qalıqdan sonra şəhəri tərk etdi. Osmanlı ordusu geri çəkilərkən çoxlu Təbriz ustalarını, neçə min sənətkar ailəsini, müxtəlif peşə sahiblərini özləri ilə birlikdə İstanbula apardı. İstanbula aparılan mahir Azərbaycan sənətkarları sonralar Osmanlının memarlıq və incəsənətinin inkişafında mühüm rol oynamışdılar (Aksu, 1998, s. 214).

Sultan I Səlim Qarabağda qışlamaq qərarına gəlmişdi. Onun məqsədi, qışı burada keçirib, yaz sonunda Səfəvi dövləti üzərinə planladığı əsas yürüşə keçəcəkdir. Lakin, Sultan I Səlimin vəzirləri onun bu fikiri ilə razılaşmamışdı. Bu səbəblə də o, Naxçıvan şəhərindən keçməklə Osmanlının içərisinə irəliləmək qərarına gəldi. Bu marşrutla o, ordusu üçün ərzaq əldə edə biləcəkdir. Nəticədə, Naxçıvan əhalisinin çoxu sünniliyə mənsub olduqlarını bildirməklərinə baxmayaraq, Naxçıvan şəhəri Osmanlı ordusunun talanlarına məruz qaldı. Naxçıvan şəhərindən sonra İrəvan şəhəri də bu talanlara məruz qaldı. Sultan I Səlimin bu talanları etməkdə məqsədi ordudakı narazılıqların qarşısını almaq olsa da, Osmanlı ordusu bu uzaq yerlərdə müharibə etmək istəmirdi, bu səbəblə də orduda geri dönmək üçün etirazlar baş vermişdi. Sultan I Səlim ordudakı etirazlar səbəbi ilə nəhayət geri dönmək əmrini verdi və Osmanlı ordusu böyük talanlardan sonra Səfəvi torpaqlarını tərk etdi.

Osmanlı ordusunun şəhəri tərk etməsindən istifadə edən Şah I İsmayıl Təbriz şəhərinə geri qayıtmış və çox gecikmədən, Sultan I Səlim Amasyada olarkən sülh bağlamaq üçün ona məktub göndərmişdi. Lakin, Osmanlı Sultanı gələn Səfəvi elçilərini həbs etdirmişdi. Sultan I Səlim İstanbula qayıtdıqdan sonra da Şah I İsmayıl qiymətli hədiyyələrlə birlikdə elçilərini Osmanlı sarayına göndərmişdi. Sultan I Səlim bəy və paşaları ilə sülh istəyini müzakirə etmiş və sonra onun vaxt qazanmaq üçün sülh istədiyi qərarına gələrək Səfəvi elçilərini Dimetoka və Kilidbahirdə həbs etmişdi (Gündüz, 2013, s. 147).

Osmanlı dövləti Çaldıran döyüşündəki qələbə ilə Ərzurum şəhəri də daxil olmaqla Qərbi Anadolunu və Şimali Mesopotamiyanı hakimiyyəti altına almışdı. Bağdad şəhəri də daxil olmaqla Ərəb İraqı isə Səfəvilər dövlətinin hakimiyyəti altında qalmışdı.

Şərqi Anadolunu fəthi ilə, Osmanlı dövləti Anadoludan Qafqaza, Suriyə və İrana gedən mühüm strateji keçidlərini və bu ölkələrə hərbi səfərlər həyata keçirmək imkanını əldə etmişdi. Nəticədə Şərqi Anadoludan keçən Təbriz-Hələb və Təbriz-Bursa ipək yolları və Məmlük torpaqlarının ələ keçirilməsi ilə Süveyş kanalına qədər olan beynəlxalq ticarət yollarına nəzarət Osmanlı dövlətinin təsir dairəsinə keçmişdi (Əzimli, 2010, s. 106).

Çaldıran döyüşündən bir qədər sonra Diyarbəkirlilər öz itaətini Sultan I Səlimə bildirdiyi üçün Şah I İsmayıl Qara xanı Diyarbəkirə yollamışdı. Buna qarşılıq Osmanlı dövləti də öz ordusunu Diyarbəkirə göndərmişdi. Nəticədə iki türk dövləti arasında 1516-cı ildə Kızıltəpədə Koçhisarda qarşı-qarşıya gəlmiş və döyüşün nəticəsi olaraq Səfəvilər Diyarbəkir bölgəsini, Urfanın bəzi bölgələrini və Mardin ətrafındakı əraziləri itirmişdi.

Nəticə

Sultan I Səlimin Səfəvi siyasəti Osmanlı dövlətinin şərq sərhədlərini gücləndirmiş, Anadoludakı Səfəvi təsirini əhəmiyyətli dərəcədə zəiflətməmişdir. Bununla belə, bu siyasət iki dövlət arasında uzun müddət davam edəcək münaqişəyə səbəb olmuşdur. Çaldıran döyüşü Səfəvilər üçün ciddi məğlubiyyətlə nəticələnsə də, onları tamamilə zəiflədə bilməmişdir. Şah I İsmayılın döyüşdən sonra geri çəkilmə strategiyası və Səfəvilərin şimal-qərb ərazilərində möhkəmlənməsi onların Osmanlı dövləti ilə gələcəkdə yenidən mübarizə aparmasına imkan yaratmışdır.

Bundan əlavə, Osmanlılar sünni məzhəbin müdafiəçisi, Səfəvilər isə şiə məzhəbinin əsas dayacağı kimi çıxış etmişdir. Baş verən bu dini münaqişə təkcə Osmanlı və Səfəvi dövlətləri arasında deyil,

həm də onların tabeçiliyi altında olan xalqlar arasında da uzunmüddətli məzhəbi qarşıdurmalara səbəb olmuşdur. Sultan I Səlimin bu siyasəti onun varisləri dövründə də davam etmiş və Osmanlı-Səfəvi münaqişəsi XVII əsrə qədər davam edən davamlı müharibələrlə nəticələnmişdir.

Ümumilikdə, Sultan I Səlimin Səfəvi siyasəti Osmanlı dövlətinin hərbi və siyasi mövqelərini gücləndirsə də, Yaxın Şərqdə uzunmüddətli qeyri-sabitliyə və məzhəb qarşıdurmalarına səbəb olmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Əzimli, D. (2010). Səfəvi-Osmanlı Münasibətlərində Şərqi Anadolu Problemi (İqtisadi Aspektlər). *Uşak Universiteti Sosial Elmlər Jurnalı*, 3/2, 100-114.
2. Artan, M. (2019). Şahkulu üsyanının səbəbləri Osmanlı arxiv mənbələri çərçivəsində. *Alevilik-Bektaşizm Araşdırmaları jurnalı*, 285-312.
3. Aksu, Z. N. (1998). Osmanlı tarixi. *Otuken*.
4. Dədəyev, B. (2009). Çaldıran döyüşünə qədər Osmanlı-Səfəvi münasibətlərinin qısa icmalı. *Beynəlxalq Sosial Araşdırmalar Jurnalı*, 2/6 Qış, 127-135.
5. Guliyev, A. *The Ottoman Factor in Safavid-Venetian Relations*, 71-80.
6. Gündüz, T. (2013). *Son Kızılbaş- Şah İsmail*. Yeditepe.
7. İnalçık, H. (2014). *Devlet-i Aliye*. Kültür.
8. Səfərli, Ə. Yusifli, X. (2005). *Şah İsmayıl Xətayi əsərləri*. Şərq-Qərb.
9. Süleymanov, M. (2018, sentyabr 27). Şah İsmayıl Səfəvinin portret cizgiləri. *525-ci qəzet*, 6.
10. Türkiyə Diyanət Vəqfi İslam Ensiklopediyası. 8-ci cild. (1993). 193-195.
11. Qızılbaşlar tarixi (Tarix-i Qezelbaşan). (1993). Azərbaycan.
12. Mirişli, E. (2021, oktyabr 7-11). Xaqani-i Cənnətməkan adlandırılan Səfəvi şahı. *Türküstan*, 6-7.